

Vaxholms kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Vaxholms kyrka

Vaxholms församling, Roslags kontrakt, Stockholms stift

Kv Kyrkan 2, Kungsgatan 6, Vaxholm, Vaxholms socken och kommun, Stockholms län, Uppland

Vaxholms kyrka är uppförd efter ritningar av Olof Tempelman (1745–1816) och Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796). Grunden lades på 1760-talet, men kyrkan stod klar först 1803. Redan 1896 genomfördes en restaurering som förändrade kyrkobyggnaden, framförallt interiört.

Carl Fredrik Adelcrantz får som överintendent ett starkt grepp över allt offentligt byggande och särskilt kyrkobyggandet. Han har genomfört ett stort antal kyrkoprojekt, främst Adolf Fredriks kyrka i Stockholm, men med dominans för ombyggnader och tornhuvar. Av profana byggnader framstår China slott som en pärla inom svensk **rokoko**. Olof Tempelman blev professor i arkitektur vid Konstakademien. Han utnyttjades av Gustav III att omsätta **nyantikens** ideal i svenskt byggande, bl a i Kungl Myntets portik i Stockholm, senare även i ett stort antal kyrkor, bl a brukskyrkan i Forsmark.

Vaxholms kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården.

HISTORIK

Sannolikt fanns en kyrka i Vaxholm redan under 1500-talet. Det var en mindre träbyggnad som låg nere vid fästningssundet, ungefär där tullhuset ligger idag. 1644 ersattes den äldsta kyrkan av en ny träkyrka, Petrikyrkan, som låg strax väster om den nuvarande. Träkyrkan blev

med åren i så pass dåligt skick att den inte ansågs värd att reparera, utan ersattes då med den nuvarande kyrkan.

Det finns olika teorier hur namnet Vaxholm kom till. En förklaring är att det kommer från öns namn, Vaxön. Förleden tolkas som ett genitiv till ett försvunnet ord, vak, som ska ha betytt vakande eller vårdkase.

BESKRIVNING

Omgivningen

Vaxholms kyrka ligger ett stycke upp på Vaxön, i Vaxholms samhälle. Kyrkan är belägen strax utanför centrum invid bostadsbebyggelsen och där landsvägen ansluter sig till stadsmiljön. Intill Vaxholms kyrka ligger pastorexpeditionen och församlingshemmet, båda uppförda kring 1900-talets mitt.

Kyrkomiljön

Kyrkogården, som avgränsas av ett enkelt järnstaket mot söder och av häckar mot norr, har en nästintill parkliknande karaktär med sina slingrande grusgångar. Flera äldre gravvårdar är bevarade väster om kyrkan. De flesta är större stående stengravar, ett fåtal försedda med smitt järnräcke. Under 1930-talet utvidgades kyrkogården västerut efter förslag av C Johansson. Området är avsett för urnor och karaktäriseras av små gravvårdar av sten, både stående och lig-

Klockstapeln.

gande. Söder om kyrkan, intill vägen, står socknens gamla fattigbössa.

På kyrkogården finns ett **gravkor**, uppfört

Exteriör från nordväst.

1818 för familjen Åkerbergs räkning. Byggnaden har putsade fasader, avfärgade i vitt. **Tältaket** täcks av falsad kopparplåt och kröns av ett mindre, förgyllt kors samt en kula. Klockstapeln uppfördes 1760. Stapeln är klädd med lockpanel, målad med röd och svart oljefärg. Huvnen täcks av falsad kopparplåt. Två av klockorna skänktes av Per Brahe 1670, en tredje tillkom under 1800-talet.

Kyrkobyggnaden

Vaxholms kyrka är en enskeppig **salkyrka** med kort korsarm och fullbrett **korparti**. Kyrkan står i öst-västlig riktning med en **sakristia** i norr.

Exteriör

Kyrkan är uppförd i **nyklassicistisk** stil med putsade fasader, avfärgade i vitt. Fasaderna är mycket strikta och den enda dekoration fasaderna har är **rusticeringen** kring entrén, de markerade **gavelröstena** samt den profilerade takfoten. De rundbågiga fönstren försågs med nya omfattningar i samband med en renovering under 1960-talet. Taket, som är brutet och med **val-**

Exteriör från öster.

made gavelspetsar, är klätt med kopparplåt. Taket kröns av två förgyllda kors.

Interiör

Kyrkorummets väggar är strängt rytmiskt och arkitektoniskt indelade av de höga, rundbågiga fönstren och de däremellan stående **pilastrarna**, krönta av **joniska kapital**. Mellan dessa finns i sin tur blindbågar. Arkitekturelementen i trä är marmorerade. De rundbågiga fönstren i tvärskeppens armar liksom östgavelns målade glasfönster kom till i samband med en större renovering 1896 under ledning av Johan Laurentz. Centralmotivet i glasmålningarna är Kristus som Den gode herden, inramad av ornament i **nyrenässansstil**.

Interiör mot sydväst.

Kyrkorummet täcks av ett relativt flackt **tunnvalv** utsmyckat med dekorativa ramverk. Läktaren i väster uppfördes i samband med renoveringen 1897. Nuvarande orgel och orgelfasad tillkom dock först 1909. Orgeln, som har 21

Interiör mot koret i öster.

Interiör mot orgelläktaren i väster.

stämmor och är tillverkad av Setterquist & Son, Örebro, är ännu bevarad om dock renoverad under 1960-talet. 1978 tillkom en kororgel med 7 stämmor. I samband med en invändig upprustning 1967–68 inrättades väntrum, kapprum och wc under orgelläktaren. Samtidigt ändrades belysningen.

Kyrkorummet har två bänkkvarter på vardera sidan om en mittgång. Bänkinredningen kom till under den stora renoveringen 1896–1897. De öppna bänkarnas gavlar är inspirerade av nyrenässansens formspråk och är marmorerade i en grå färg. I samband med att koret byggts ut, har några bänkrader avlägsnats i kyrkans främre

Interiör mot koret med glasmålning från 1890-talet.

del. Under 1890-talets stora renovering tillkom även predikstolen, skapad av Karl Nilsson. Samme konstnär har tillverkat altaret.

Sakristian uppfördes 1896 och ligger en halv trappa ner i förhållande till långhuset. Inredningen är modern och troligen tillkommen i samband med 1960-talets renovering.

Inventarier

På altaret står ett krucifix, troligen från senare delen av 1700-talet och mot södra långväggen står en skulptur av Kristus som smärtomannen. Skulpturen härrör troligtvis från 1600-talet och

Målad träskulptur av Kristus som smärtomannen, troligen 1600-tal.

anskaffades till den gamla kyrkan. På vardera sidan om altaret hänger två oljemålningar, den vänstra en kopia av Rubens, skänkt till kyrkan under 1800-talet. Den högra tavlan tjänstgjorde som altartavla i den gamla kyrkan och tros vara målad av en efterföljare till Carlo Dolci, verksam i 1600-talets Florens.

Till kyrkans äldre silver hör en vinkanna, som tillverkades under 1600-talet och användes redan i den äldre kyrkan. Därifrån härstammar även en dopskål, omgjord 1802. En kalk med en sexpassformad fot är från 1500-talet. Till kyrkans textilier hör bland annat en **mässhake** av svart sammet, daterad 1776 och dekorerad med ett broderat silverkors. Kyrkan bevarar även en vinröd **mässhake** i **jugendstil** från 1911.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Vaxholms kyrka uppfördes mellan åren 1760 och 1803 efter ritningar av Adelcrantz och Tempelman. Fasaderna, som gavs en tidsenlig ge-

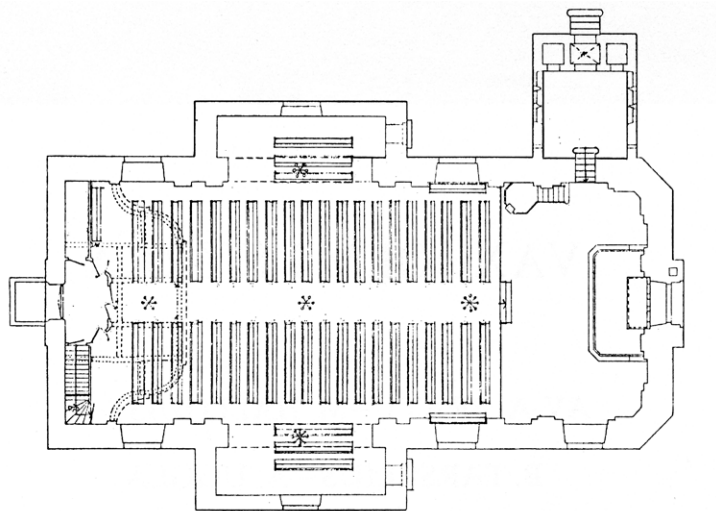
stalt, karaktäriseras av **klassicismens** strikta formspråk. Av kyrkogården används idag endast den västra delen, varför området intill kyrkan har en närmast parkliknande karaktär med grusgångar och äldre gravvårdar.

I samband med renoveringen 1896, under ledning av arkitekt Johan Laurentz, fick kyrkan huvudsakligen sitt nuvarande utseende, framförallt interiört. Då tillkom de rundbågiga fönstren i korsarmarna, det rundbågiga fönstret med blyinfattat glas i **korfönstret** liksom kyrkans inredning med bänkar, predikstol samt altare med **altarring**. Orgelläktare, orgel och orgelfasad tillkom något senare.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- exteriörens strikta och **nyklassicistiska** formspråk utan rikare dekorationer
- kyrkans interiör med inredning, såsom den gestaltades under 1890-talet
- orgelläktare, orgelfasad samt det bevarade orgelverket från 1908.

ORIENTERINGSPLANER

Plan av Vaxholms kyrka mot norr. Ur Sveriges kyrkor.

Situationsplan saknas.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1760	Kyrkan grundläggs. Klockstapeln uppförs.	Strängnäs 1977. Bebyggelse- registret
1803	Kyrkan färdigställs efter ritningar av Adelcrantz, dock fullbordade av O S Tempelman.	Strängnäs 1977
1800–1818	Gravkor uppförs på kyrkogården.	Bebyggelse- registret
1896	Stor renovering under ledning av Johan Laurentz. Sakristian uppförs. Östgaveln och tvärskeppens armar förses med rundbågiga fönster, ingången på södra sidan muras igen, bondläktarna i tvärskeppet tas bort och kyrkans innerväggar profileras. Kyrkan får ett nytt altare, en ny predikstol och nya bänkar. Rundbågigt korfönster sätts in och förses med målat glas.	Strängnäs 1977
1900-talets början	Krucifixet från 1700-talet renoveras.	dito
1909	Orgeln uppförs.	Nilsson 2001
1926	Renovering efter ritningar av arkitekt S Brandel.	Bebyggelse- registret
1936	Kyrkogården utvidgas mot väster efter ett förslag av C Johansson.	ATA
1950	De främsta bänkarna tas bort. Klockstapeln repareras.	dito
1951	Kyrkans vind värmeisolerar och renoveras. Angrepp av skadeinsekter.	dito
1962	Utvändig renovering under ledning av L Åkerlund. Ytterväggarna putsas, plåttaket byts mot koppar, nya fönster- omfattningar, dörrtrappan förnyas, korset på taket förgylls.	Strängnäs 1977
1967–69	Invändig restaurering. Väntrum, kapprum, wc och städrum inrättas under orgelläktaren. Tvättning och ommålning av hela kyrkans inre. Orgeln moderniseras och utökas till att omfatta 22 stämmor. Ändring av belysningen. Sakristian repareras.	Strängnäs 1977. ATA
1978	Kyrkan förses med ny kororgel.	Nilsson 2001
1979	Nya innanfönster av tvåskiktis isolerglas.	ATA
1986	Ombyggnad av huvudentrén. Ny trappa och rullstolsramp.	dito

1991	Ändring av trappa och rullstolsramp.	dito
1994–95	Invändig upprustning; målning, ommålning och rengöring. Golvet i kyrkorummet läggs om i sin helhet. Förändringar av inbyggnaderna under orgelläktaren, bl a förstoring av fönstret för att öka den indirekta belysningen. Arbetena följer ett åtgärdsförslag upprättat av Hilding Lögdberg.	SLM
1998	Omputsning av ytterväggarna på kyrkan samt Åkerbergiska gravkoret.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet
 Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
 SLM Stockholms läns museum, arkivet

Boëthius, U, *Uägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Bratt, A, Hallquist, M, Tarselius, B, Uggla, A, Vaxholms kyrka. *Upplands kyrkor nr 174*, Strängnäs 1977

Calissendorff, K, *Ortnamn i Uppland*, Stockholm 1986

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001